

Павел МІХАЙЛАЎ

“ЗАЛОЎКА ГОРШ ЗА ВОЎКА”

НАЗВЫ ДЗЕВЕРА І ЗАЛОЎКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

Для наймення мужавага брата ў сучасных беларускіх гаворках выкарыстоўваецца толькі адна назва *дзэвер* у розным фанетычным афармленні (*дзэвар, дзэварь, дзэвір, дзэвірь*), якая з’яўляецца і нормай беларускай літаратурнай мовы: *Дзэвер прасіў у гобці* (в. Даколь Глускага р-на; Янкоўскі, вып. 1, с. 67); *Дзэвар так рок прыяжджобў з Радуні* (в. Куклі Воранаўскага р-на; Сцяшковіч-72, с. 142); *Мой дзэвір памёр* (в. Мярэцкія Глыбоцкага р-на); *Я плакала на дзэвару, як на роднаму брату* (в. Саланое Вілейскага р-на); *Дзэвар – брат маяго мужыка, а зальвіца – сястра* (в. Быстрыца Астравецкага р-на); *І пры мне быў дзэвар, я два год а дзьявала і абмывала яго* (в. Кірлі Шчучынскага р-на); *Дзэвар мой быў у парцізанах* (в. Рудня Астравітая Чэрвенскага р-на; СПЗБ, т. 2, с. 39); *Дзэвір запахаў нам гарод* (в. Астраўляны Ушацкага р-на; Панюціч, с. 49); *Мой дзэвер, то будзе мог чововека родны брат* (в. Запясочча Жыткавіцкага р-на; ТС, т. 2, с. 11). Ужываецца гэты тэрмін у вусным маўленні беларусаў, што кампактна пражываюць у Літве і Польшчы: *Прыехаў да нас дзэвер* (в. Малеікі Швянчонскага р-на); *Тут мой дзэвер жыў, во яго хата* (в. Грыкені Вільнюскага р-на); *А там пажджы майго дзэвера* (в. Баброўнікі Гарадоцкай гміны; СПЗБ, т. 2, с. 39). На думку этымолагаў, назва *дзэвер* па сваім паходжанні – праславянская (ЭСБМ, т. 3, с. 172). Дарэчы, у польскай мове тэрмін *dziewierc* пачынае XVI ст. выцеснены запазычаннем з нямецкай *szwager* (Брукнер, с. 111 – 112).

Паняцце ‘мужава сястра’ ў беларускай дыялектнай мове абазначаецца шэрагам аднакаранёвых назваў, якія адрозніваюцца адна ад адной або афіксамі (напрыклад, *залобўка – залавіца*), або адным-двума гукамі (напрыклад, *залвіца, заўвіца, завіца, залавіца*), і пры гэтым кожная з іх, што вельмі важна падкрэсліць, мае дастаткова кампактны арэал пашырэння.

У межах паўночна-ўсходняга дыялекту і сярэднебеларускіх гаворак (прыкладна да ўмоўнай лініі Вільнюс – Мінск – Гомель), а таксама ў паўднёва-заходніх раёнах Гродзенскай і паўночна-заходніх раёнах Брэсцкай абласцей, г. зн. на беларуска-польскім паграніччы, для наймення мужавай сястры выкарыстоўваецца тэрмін *залобўка* (фанет. *золобўка*), які з’яўляецца і нормай беларускай літаратурнай мовы (гл. карту): *Залобўка скора замуш вышла* (в. Ёдлавічы

Браслаўскага р-на); *Як я ў хату, маі залобўкі бягом з хаты* (в. Саланое Вілейскага р-на; СПЗБ, т. 2, с. 227); *Нізамужняя залобўка – другая сваякроўка* (прыказка; в. Пустаселле Докшыцкага р-на; Ралавец, с. 71); *У яе тры залобўкі* (Лагойшчына; Варлыга, с. 159). Выкарыстоўваецца гэтая назва і ў беларускіх гаворках на тэрыторыі Літвы і Польшчы: *Балела ў залобўкі запона* (в. Старыя Трокі Тракайскага р-на); *Залобўка – сястра мужа* (в. Малькуны Ігналіскага р-на); *Як добра залобўка, то добра і хазяйка* (в. Баброўнікі Гарадоцкай гміны; СПЗБ, т. 2, с. 227). Дэмінутыўная форма *залобвачка* адзначана ў в. Саланое Вілейскага р-на: *Луччы, дзэвяць дзэвароў, чым адна залобвачка* (СПЗБ, т. 2, с. 226). На думку этымолагаў, найменне *залобўка*, як і назва *дзэвер*, па паходжанні праславянскае (ЭСБМ, т. 3, с. 292 – 293).

Назва *залвіца* (фанет. *зальвіца, залвіца*) ужываецца ў маўленні жыхароў паўночна-заходніх раёнаў Беларусі – поўнач Гродзеншчыны, захад Віцебшчыны, паўночны захад Міншчыны – на беларуска-польскім паграніччы (гл. карту): *Мая залвіца прышла* (в. Груздава Пастаўскага р-на); *Залвіца тут жыўе* (в. Лісна Верхнядзвінскага р-на); *Сястра майго мужыка мне прыходзіца залвіца* (в. Дакудава Лідскага р-на); *Зальвіца – сястра маяго мужыка* (в. Быстрыца Астравецкага р-на); *Залвіца – не сястрыца, ятробўка – не матуля* (прыказка; в. Сола Смаргонскага р-на; СПЗБ, т. 2, с. 224); *У мяне ні было залвіцы, яе залвіца ў Наваельні* (в. Нагародавічы Дзятлаўскага р-на; Сцяшковіч-72, с. 176). Зафіксаваны тэрмін *залвіца ‘сястра мужа’* і ў маўленні беларусаў на тэрыторыі Літвы і Польшчы: *Залвіца мая – добры чалавек* (в. Грыкені Вільнюскага р-на); *Залвіца вышла замуш у другую вёску* (в. Старыя Трокі Тракайскага р-на); *Залвіца – сестра мужыка*

Матэрыялы пад рубрыкай “Род блізкі і далёкі” друкуюцца ў часопісе з 1997 г. Павел Міхайлаў разгледзеў наступныя назвы роднасці і сваяцтва ў беларускіх гаворках: бацька, маці, сын, дачка (1997); мужык, жонка, брат, сястра, дзед, баба, унукі (1998); дзядзька, цётка, пляменнік, пляменніца (1999); кумы і хрэснікі, айчымы і мачаха, пасынак і падчарка (2000); гадаванцы (2001); блізняты (2002); пазашлюбныя дзеці, аднагодкі і ровеснікі (2003); агульныя найменні роднасці і сваяцтва, вяселле і маладыя (2005); сям’я, зяць, нявестка (2007); цесць, цешча (2008); свёкар, сваякроў, сваты (2009). Клара Панюціч пазнаёміла з агульнымі назвамі родных і сваякоў (1998), дваюрадных і траюрадных братоў і сясцёр (1999).

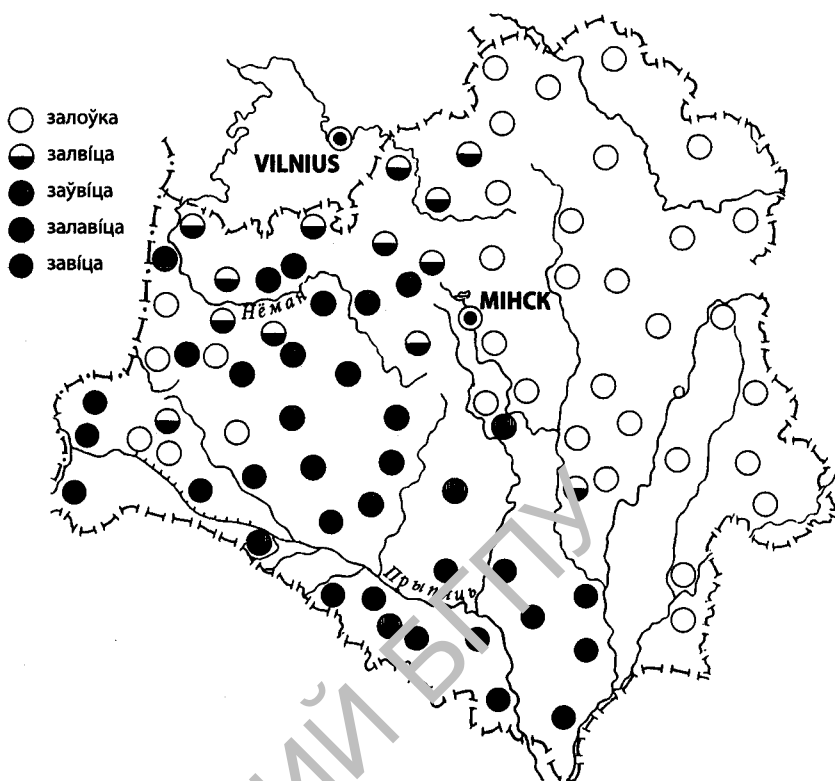
(в. Крынкі Крынкаўскай гміны; СПЗБ, т. 2, с. 224).

Варыянт *заўвіца* (фанет. *збўвіца, зоўвыца*) у беларускай дыялектнай мове малапашыраны і выкарыстоўваецца толькі ў некаторых цэнтральнапалескіх і сліцкіх гаворках (гл. карту): *У менэ аж дзве зоўвіцы – Галя і Паша* (г. п. Тураў Жыткавіцкага р-на; ТС, т. 2, с. 162); *Заўвіца ўсім падзэліцца* (в. Пасека Старадарожскага р-на); *Заўвіца прыяжджае* (в. Карытнае Асіповіцкага р-на); *Гэта збўвіца мая* (в. Суцін Пухавіцкага р-на; АКБМ).

Тэрмін *завіца* (фанет. *зовіца, зовыца, зовыця, зувыця, зувця*) пашыраны на поўдні Беларусі ў палескіх гаворках, прычым зафіксаваны ён толькі на захад ад ракі Дняпро (гл. карту): *Чоловёка жонка – ятробўка, а егё сестра – зовіца* (в. Мілашавічы Лельчыцкага р-на; Кучук-Малюк, с. 48); *На лётніе канікулы до менэ прыехалі братаніч, сестрычна зовіца* (в. Альманы Столінскага р-на); *Моя зовыця вэльмы спр’ява гасподыня* (в. Шэбрын Брэсцкага р-на; ДСБ, с. 79); *Іі зувыця як вёдьма, такія злая* (г. Камянец Брэсцкай вобл.; Філосаф, с. 177).

Назва *залавіца* (фанет. *золов’ца, залувіца, зулувіца*) лакалізуецца прыкладна ў межах гродзенска-баранавіцкай групы гаворак паўднёва-заходняга дыялекту за выключэннем беларускалітоўскага пагранічча (гл. карту): *У міне залавіца была, як родна сястра і ні разу ні пасварыліса* (в. Бакуны Гродзенскага р-на; Цыхун, с. 54); *Сям’я ў нас велькая была: свёкар са свякробўкаю, дзевэр, нявэстка, зяць ды дзве залувіцы* (в. Стары Свержань Стаўбцоўскага р-на; Прышчэпчык, с. 150); *Аднаго разу маёй залувіцы швагар ёхаў на матацыкле* (в. Хожава Маладзечанскага р-на; Гілевіч, с. 47); *Добрая залувіца ёй папалася: і памбжа ўсё, і прыбарэ* (в. Ляхі Нясвіжскага р-на; МММГ-74, с. 63); *Мая залувіца замуж вышла* (в. Танежыцы Слуцкага р-на; Германовіч-Шуба, с. 65); *Залавіца прыйшла* (в. Рачэнь Любанскага р-на); *Любіла я сваю залувіцу, як родну сястру* (в. Старая Гута Капыльскага р-на); *Да мянэ сёння прыехала залувіца, хочам у ягады схадзіць* (в. Зубкі Клецкага р-на); *Залувіца мая аш у Мінск ёздзіла на вяселье* (в. Колкі Клецкага р-на); *Залувіца да работы ахвочая* (в. Быстрыца Капыльскага р-на); *Зулувіца мая харошая* (в. Навасёлкі Капыльскага р-на); *Залувіца была*

Карта. Назвы залоўкі ў беларускіх гаворках.

старэйша за братоў (в. Капацэвічы Салігорскага р-на; АКБМ).

Такім чынам, у беларускіх гаворках да нашага часу захаваліся старажытныя славянскія найменні дзевера і залоўкі, у асобных рэгіёнах Беларусі дэрывацыйна адаптаваныя да традыцыйнай мясцовай моўнай сістэмы.

Скарачэнні

АКБМ – Архіў кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ імя Максіма Танка; Брукнер – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2000; Варлыга – Varlyha A. Krajowy słownik Łahojščyny. – New York, 1970; Германовіч-Шуба – Германовіч І., Шуба П. 3 лексікі вёскі Танежыцы Слуцкага р-на // Народная словатворчасць. – Мінск, 1979; Гілевіч – Гілевіч Ніна. Дыялектны слоўнік. – Мінск, 2005; ДСБ – Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мінск, 1989; Кучук-Малюк – Кучук І., Малюк А. Палескі слоўнік: Лельчыцкі раён. – Мазыр, 2000; МММГ-74 – Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. – Мінск, 1974; Панюціч – Панюціч К. Лексіка народных гаворак. – Мінск, 1976; Прышчэпчык – Прышчэпчык А. Рэгіяналізмы вёскі Стары Свержань Стаўбцоўскага р-на // Народнае слова. – Мінск, 1976; Ралавец – Ралавец М. 3 лексікі вёскі Пуцаселле // Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы. – Мінск, 1960; СПЗБ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. – Мінск, 1979 – 1986. – Т. 1 – 5; Сцяшковіч-72 – Сцяшковіч Т. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці. – Мінск, 1972; ТС – Тураўскі слоўнік. – Мінск, 1982 – 1987. – Т. 1 – 5; Філосаф – Філосаф В. 3 гаворкі горада Камянца Брэсцкай вобласці // Скарбы народнай мовы. – Мінск, 2005; Цыхун – Цыхун А. Скарбы народнай мовы. – Гродна, 1993; ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1978 – 2006. – Т. 1 – 11; Янкоўскі – Янкоўскі Ф. Дыялектны слоўнік. – Мінск, 1959 – 1970. – Вып. 1 – 3.